

02. ETICA

Ființei umane îi aparține, în mod esențial, actul de valorizare a obiectelor și semenilor care-o înconjoară, a faptelor pe care le îndeplinește. Din momentul în care există, omul proiectează atribute asupra a ceea ce îl înconjoară. Astfel, obiectul nu este obiect ca atare, ci este în vederea a ceva, este folositor sau nu, iar ceilalți nu sunt persoane ca atare, ci prieteni sau dușmani, străini sau cunoscuți etc. Valorizarea este deci inerentă ființei umane. Raportându-se la sine, omul se valorizează ca ființă morală al cărei scop este atingerea virtuții¹. La întrebările „Ce este virtutea?”, „Care sunt condițiile unei vieți morale?”, va răspunde *etica* fie prin *teorii morale* care precizează definițiile *conceptelor de bine și, de rău*, just și injust sau principiile univers ale acțiunilor morale, fie prin analize concrete ale unor situații de viață (*etica aplicată*). Raportându-se la ceilalți, omul valorizează realitatea socială în funcție de conceptele de dreptate și de libertate individuală. Astfel, originară în conștiința umană sau condiție necesară a conviețuirii sociale, *dreptatea* asigură o rezolvare atât a problematicii distribuirii bunurilor, cât și a egalității dintre oameni. Libertatea individuală, ca și dreptatea, este o valoare constitutivă a existenței umane. De aceea, *politica* sau analiza formelor de guvernământ care garantează sau încalcă astfel de valori, alături de etică, determină o reprezentare adecvată asupra semnificațiilor valorii umane.

Binele și răul. Morala este disciplina care răspunde la următoarele trei întrebări: Care acțiuni sunt bune și care sunt rele? Care este scopul suprem al acțiunilor mele? și Ce trebuie să fac? În cele trei interogații, accentul este pus asupra *valorii de bine sau rău a unei acțiuni*. Prin urmare, prima interogație le include pe ultimele două: adică, a preciza scopul suprem al acțiunilor mele sau a identifica ce trebuie făcut înseamnă, de fapt, a numi *acțiunile bune*. De exemplu, cei care au răspuns la interogația despre scopul suprem consideră că, în general, *fericirea* este scopul tuturor acțiunilor umane, însă mijloacele de a o atinge sunt diferite: fie practicarea plăcerii, fie căutarea înțelepciunii. Altfel spus, acțiunile care au ca scop atingerea fericirii și constau în practicarea plăcerii sau căutarea înțelepciunii sunt bune, celelalte acțiuni fiind rele. Pentru **eticile hedoniste**, absența durerii din corp și a suferinței din suflet reprezintă împlinirea stării maxime de fericire. Dimpotrivă, **eticile eudaimoniste** teoretizează căutarea rațională, guvernată de intelect, ca mijlocul privilegiat de realizare a fericirii². Cele două etici au ceva în comun, și anume ideea că *valoarea de bine a unei acțiuni* este determinată de scopul pe care aceasta tinde să-l realizeze. Atingerea fericirii, înțeleasă sau ca plăcere, sau ca înțelepciune, conferă valoare acțiunilor-mijloc; această etică structurată pe ecuația mijloc - scop este o *etică teleologică*. **Hedonismul**³ și **eudaimonismul**, ca ramuri ale eticii teleologice, sunt fixate asupra determinării conținutului acțiunii morale (plăcere, fericire, înțelepciune). Însă nici una nu dă seama de forma și legile cărora trebuie să se supună o acțiune pentru a fi considerată morală. Ele nu stabilesc cadrul universal și necesar în care orice acțiune, indiferent de conținut, are valoare morală. **Etica deontologică** apreciază că o acțiune, indiferent de ceea ce urmărește să realizeze, are valoare morală, este o acțiune bună, dacă este guvernată de anume principii normative, care-i asigură necesitatea și universalitatea. Una dintre obiecțiile care se aduc, de obicei, teoriilor morale este aceea că între domeniul teoretic și cel practic există o diferență esențială. Nu întotdeauna principiile morale, cum ar fi cele ale eticii deontologice, găsesc o reflectare adecvată în situațiile concrete de viață. De aceea, ca reacție opusă la normativitatea principiilor morale și a demersului deductiv s-a constituit *etica aplicată*. Această disciplină, adeptă a demersului inductiv în etică, constă fie în derivarea unor principii morale prin analiza mai multor fapte concrete, fie în identificarea principiilor morale care configurează un anumit comportament sau act. Prin urmare, etica aplicată poate fi considerată un demers reflexiv care însoțește actele și faptele concrete.

Teorii morale

Aristotel (384-322 î.d.Ch.) – Etica eudaimonistă. În orizontul gândirii grecești antice, filosofia practică este construită în jurul problemei virtuții. Spre deosebire de semnificația modernă de calitate morală, *virtutea* desemna adecvarea desăvârșită dintre esența unui lucru și scopul acțiunii îndeplinite de acel lucru. De exemplu, virtutea unui topor este de a tăia, virtutea unui orator este de a spune adevărul etc; devine astfel evident că o definiție a naturii virtuții presupune conceptele de acțiune și de scop. Care este *acțiunea* specifică, adecvată naturii umane? Care este *scopul* acțiunii ce exprimă esența umană? Sunt cele două întrebări la care răspunde Aristotel în etica sau studiul despre caracterul omenesc.

¹ Axiologie: teorie despre natura valorii, care afirmă că valoarea este fie creată de interese subiective, fie are o realitate obiectivă.

² Eudaimonia (gr.) : fericire; Hedone (gr.)plăcere; Telos (gr.)- scop, împlinire.

³ Reprezentanți ai hedonismului: Aristip, Epicur; reprezentanți ai eticii eudaimoniste: Platon, Aristotel Reprezentanți ai eticii deontologice: Imm. Kant, W.F. Ross; reprezentanți ai eticii aplicate: Peter Singer, J. J. Thomson, Michael Tooley, Thomas Nagel

Dacă activitatea caracteristică a plantei este viața nutritivă, cea a animalului este dorința, după Aristotel, omul este esențial un agent rațional, a cărui viață este ghidată de rațiune a practică către *atingerea binelui ultim*. Însă care este acel bine prin care se împlinește natura noastră rațională? Care este *binele* pe de o parte ultim, *niciodată ales ca mijloc pentru altceva* și pe de altă parte *suficient în sine*, conferind demnitate vieții? *Fericirea* este scopul pe care îl vrem în sine și în funcție de care dorim alte lucruri. Altfel spus, *etica eudaimonistă* este una teleologică, ce justifică și explică valorile etice prin raportare la *scopul ultim*. Fericirea, definită ca activitate ce împlinește natura rațională a omului, depășește statutul plăcerii (scop pentru sclavi sau animale) și pe cel al bogăției (care este un mijloc și nu un scop). Fericirea ca scop în sine actualizează natura esențială a omului - aceea de agent rațional, de ființă care acționează condusă de rațiunea practică.

„Rezultă deci că desăvârșit în mod absolut este scopul urmărit întotdeauna pentru sine și niciodată pentru altceva. Un asemenea scop pare să fie fericirea: pe ea o dorim totdeauna pentru sine și niciodată pentru altceva; pe când onoarea, plăcerea, inteligența și orice virtute le dorim atât pentru sine (căci, chiar dacă n-ar duce la nimic, noi tot am simți un impuls pentru toate acestea), cât și de dragul fericirii, pe care credem că, prin intermediul lor, am putea-o atinge.” ... „Expunerea noastră concordă deci și cu afirmația că fericirea constă în virtute în general sau într-o anumită virtute; căci fericirii îi este proprie activitatea sufletului conformă cu virtutea.” (Etica Nicomahică).

Etici hedoniste – John Stuart Mill (1806-1873) dezvoltă o teorie din genul eticii hedoniste pentru care scopul cel mai înalt al vieții care circumscrie sfera acțiunilor dezirabile este plăcerea. *Plăcerea și absența durerii*, ca scopuri exterioare acțiunii, funcționează asemenea unor reguli prin care se determină domeniul moralității. Moralitatea aparține strict acțiunilor corecte în măsura în care conduc către atingerea *fericirii*. Acțiunile ca atare nu mai au valoare în sine, ci singura sursă de valoare morală este plăcerea. Valoarea se instituie ca o consecință a dobândirii plăcerii sau evitării durerii. Fericirea sau utilitatea conferă semnificație morală actelor umane. Această teorie utilitaristă nu este însă rudimentară și irealizabilă într-o societate? În vederea rectificării acestei obiecții, J.S. Mill include un *principiu al diferențierii calitative a valorilor*. Astfel, cu cât o valoare este dezirabilă de majoritate, cu atât este superioară celorlalte. Iar dacă omul deține un simț al demnității înăscut, *plăcerile* ce îi vor ghida acțiunile sunt izvorâte *din facultățile superioare ale sufletului*. Utilitarismul lui Mill conține astfel o concepție elevată despre fericire⁴. Pentru ca indivizii să coexiste armonios într-o societate în care fiecare caută plăcerea, doctrina utilitaristă fixează un spațiu de libertate fiecărui individ. În acest spațiu nu este justificată imixtiunea celorlalți sau a statului. În sfera libertății individuale, omul este capabil să-și urmărească realizarea fericirii. *Orice acțiune este făcută în vederea unui scop și pare firesc să presupunem că regulile de acțiune trebuie să-și împrumute întregul lor specific și culoarea din scopul pe care îl servesc.* ... „Concepția care acceptă ca fundament al moralei Utilitatea sau Principiul Celei Mai Mari Fericiri susține că acțiunile sunt corecte în măsura în care tind să producă fericirea. Prin fericire se înțelege absența durerii; prin nefericire, durerea și privarea de plăcere.” (Utilitarismul)

Immanuel Kant (1724-1804) consideră că acțiunile caracterizate de *valoare morală* sunt acelea rezultate dintr-o voință autonomă, care își urmează doar propriile sale principii. Astfel, teoriile hedoniste și eudaimoniste centrate asupra identificării de conținuturi particulare pentru fericire (plăcere, rațiune) sunt înlocuite printr-o concepție asupra moralei prin care se caută forme (universale) ale actelor morale. Conceptul central de fericire este înlocuit cu cel de datorie. Prin *datorie* nu se precizează un anumit conținut (a fi virtuos, a fi curajos), ci datoria caracterizează orice acțiune îndeplinită în mod necesar din respect pentru lege. Iar legea nu este determinată de vreo instanță superioară, ci ea aparține, ca principiu, propriei mele voințe. Voința își dă sieși maxime cărora să se supună orice acțiuni izvorâte din voință: în aceasta constă *autonomia voinței*. Mai mult, pentru ca maximele (să nu minți, să nu furi...) să nu devină particulare, adaptate doar unei situații, ele trebuie considerate ca valabile doar în măsura în care pot fi adoptate, ca lege universală, de întreaga umanitate. Maximele devin astfel *imperative categorice*. Altfel spus, guvernată de imperativul categoric, o acțiune oarecare a unui om poate deveni oricând o acțiune universală a umanității. Prin morala datoriei, în fiecare dintre noi sesizăm umanitatea ca principiu normativ⁵. „A doua teză: o acțiune făcută din datorie își are valoarea ei morală nu în scopul care trebuie atins

⁴ Utilitarism: teorie conform căreia o acțiune este dreaptă în măsura în care crește utilitatea unei stări de, fapt ce privește un individ sau o comunitate.

⁵ Datorie: „această necesitate, impusă nemijlocit, prin rațiunea omului, de a acționa conform unei legi a acesteia.” (Imm. Kant)

prin ea, ci în maxima care este determinată; această valoare nu depinde deci de realitatea obiectului acțiunii, ci numai de principiul voinței, în virtutea căruia a fost împlinită acțiunea, fără a ține seama de nici unul dintre obiectele râvnirii.” ... „Nu este deci decât un singur imperativ categoric, și anume acesta: acționează numai conform acelei maxime prin care să poți vrea totodată ca ea să devină o lege universală.” (Critica rațiunii practice)

Originea conceptelor de bine și de rău

Friedrich Nietzsche (1844-1900) –. Întrucât o teorie morală are ca temei *conceptele de bine și rău*, orice încercare de punere sub semnul îndoielii a purității surselor moralei va viza aceste concepte. Până la Nietzsche, istoricii moralei, în special psihologii englezi ai secolului XIX, considerau că la originea conceptului de bine stau acțiunile non-egoiste tratate drept „bune” de către cei cărora le erau utile. În timp, utilitatea fiind uitată, acțiunile non-egoiste vor fi considerate „bune în sine”. Dimpotrivă, pentru Nietzsche, în urma unei critici a valorilor moralei ce are ca obiect identificarea originilor prejudecăților noastre morale, perspectiva este cu totul alta. În urma analizei etimologice, Nietzsche descoperă că prin „*bun*” se numea ideea de distincție, de noblețe, pe când „*răul*” numea vulgarul, grosolanul, josnicul. Astfel, se poate emite ipoteza că dihotomia bine - rău indică, de fapt, o antiteză dintre o rasă superioară, adeptă a valorilor războiului, mândriei și sănătății, și o rasă inferioară, adeptă a valorilor opuse. La origine a semnificațiilor de astăzi ale binelui și răului, consideră Nietzsche, stă, de fapt, o revoltă a sclavilor în morală. Resentimentar la adresa valorilor rasei superioare, omul simplu, rasa inferioară, numește ca fiind rău bunul celeilalte morale⁶. Astfel, mândriei, curajului, disprețului îi sunt opuse mediocritatea, pasivitatea, mila; tot ceea ce înalță individul este rău, convingerile egalitariste, moderate fiind însă bune. Sclavia apare ca element esențial al educației morale.

*„Răscoala sclavilor în morală începe acolo unde **resentimentul** însuși devine creator și generator de valori: resentimentul unor ființe cărora adevărata reacție, anume fapta, le este interzisă și care numai printr-o răzbunare imaginară încetează să facă rău. În timp ce orice morală aristocrată crește dintr-o afirmare de sine triumfătoare, morala sclavilor spune din capul locului nu unuia «din afara lui», unuia «altfel decât el», unuia care este «non - eul său»: iar acest nu este actul său creator.” ... „Și totuși noțiunea de «bun» nu este aceeași: să ne întrebăm mai degrabă cine este de fapt, în înțelesul moralei resentimentului, «rău». Răspunsul riguros este: tocmai cel «bun» din cealaltă morală, tocmai cel nobil, puternic, dominator, numai că recolorat, reinterpretat, văzut invers prin ochiul otrăvit al resentimentului.” (Despre genealogia moralei)*

etică aplicată

Michael Tooley. Concepțiile tradiționaliste consideră avortul ca fiind un infanticid, întrucât fetusul este o ființă umană care are dreptul la viață. Contrar acestei teze, Tooley susține că, pentru ca o ființă să aibă dreptul la viață, trebuie să dețină anumite atribute, derivate din niște principii morale fundamentale. Astfel, problema tradițională a avortului: "Este moral să încălcăm dreptul la viață al unei ființe umane - fetusul?" este transformată în întrebarea: "Este fetusul o persoană, o ființă umană?".

Răspunsul lui Tooley la această ultimă întrebare este unul negativ, iar demonstrația se bazează pe conferirea unui sens strict conceptului de *persoană*: persoana este o ființă care are dreptul moral la viață. Însă acest *drept moral la viață* se dobândește în măsura în care ființa respectivă satisface *criteriul conștiinței de sine*. Altfel spus, o ființă este o persoană dacă este subiect al experiențelor și al altor stări mentale durabile, și dacă, simultan, posedă conceptul de sine ca identic cu acel subiect al experiențelor și stărilor mentale. Dintr-o astfel de perspectivă, este evident că un zigot, un fetus nu respectă criteriul conștiinței de sine și, prin urmare, nu are dreptul la viață. Astfel, avortul nu este un infanticid și nici un act imoral, pentru că atât infanticidul, cât și imoralitatea presupun conceptul de persoană.

„Abordarea mea va preciza și va apăra un principiu moral fundamental care specifică condiția pe care un organism trebuie să o îndeplinească pentru a avea dreptul la viață. Se va observa că această condiție nu este îndeplinită de fetoșii umani și nou-născuții, prin urmare, ei neavând dreptul la viață.” ... „Rezumând, prin argumentul meu se consideră că a avea

⁶ Resentiment: trăire psihică care constă în amintirea unei umilințe, a unei nedreptăți suferite, ceea ce induce o dorință de răzbunare.

dreptul la viață presupune ca ceva să fie capabil să dorească să existe ca subiect al experiențelor și al altor stări mentale. Aceasta, la rândul său, presupune, pe de o parte, că acel ceva deține conceptul unui astfel de subiect și, pe de altă parte, că acel ceva crede că el însuși este identic cu acel subiect. Astfel, o ființă căreia îi lipsește o astfel de conștiință de sine ca subiect durabil al stărilor mentale nu are dreptul la viață.” (Avort și infanticid)

James Rachels. Eutanasia este definită, în general, ca uciderea unei persoane X de către o altă persoană Y, ca urmare a respectării dorinței lui X. Problema moralității actului eutanasic are în vedere însă, în special, eutanasia îndeplinită de doctori. Chiar dacă acest tip de eutanasia are loc sub condiții stricte (și anume: decizia de a muri este luată voluntar de un pacient informat de boala sa, existența unor suferințe mentale sau fizice pe care pacientul le consideră insuportabile, absența altor soluții și acordul unui alt doctor), interogația asupra dreptului unui individ asupra vieții altui a rămâne persistentă. Din această cauză s-a ajuns la acceptarea mai mult sau mai puțin tacită a *eutanasiilor pasive*, adică a actului de a permite unui pacient să moară prin retragerea tratamentului ce îi întreține a viața. Rachels își pune însă problema acceptării sau respingerii *eutanasiilor active*, adică a actului în care doctorul îl ucide pe pacientul care îndeplinește condițiile precizate mai sus. Teza lui Rachels este aceea că eutanasia activă mi este moral mai condamnată decât cea pasivă, iar argumentare a constă în prezentarea unui caz particular: cel al copiilor care suferă de sindromul Down⁷. Pentru a trăi (retardați mintal, suferind de deformații ale inimii etc.) acești copii au nevoie de o operație la naștere. Uneori, părinții și doctorul sunt de acord să nu efectueze această operație, lăsând copilul să moară (în chinuri). „Un motiv pentru care atâția oameni cred că este o deosebire morală importantă între eutanasia pasivă și cea activă este aceea că ei cred că a ucide pe cineva este moral mai rău decât a lăsa pe cineva să moară. Dar este uciderea ca atare mai condamnată decât a lăsa pe cineva să moară?”... „O parte din argumentul meu constă în a arăta că a lăsa pe cineva să moară poate fi un proces îndelungat și dureros, pe când o injecție letală este rapidă și lipsită de dureri.” ... „Cel de-al doilea argument este acela că doctrinele tradiționale despre eutanasia permit decizii privind viața și moartea bazate pe temeuri irelevante.” (Eutanasia pasivă și activă)

---

⁷ Sindromul Down (sau mongolismul): boală ce apare în dezvoltarea intrauterină, cunoscută medical la cinci-șase luni, caracterizată prin întârziere somato-psiho-sexuală.